

RECENZII

Anton Golopenția

Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950), vol. I, București, Editura Albatros, 2004 (494 p.)

Profund pilduitor este devotamentul cu care doamna Sanda Golopenția se ocupă de editarea operei părinților săi, Anton și Ștefania Golopenția, precum și a unor documente și scrisori care contribuie la cunoașterea demersului științific și a biografiei celor doi. Un demers care-i cere nu numai devotament exemplar, ci și multă știință, pe care a dovedit-o cu prisosință în îngrijirea scrierilor celor doi. Travalu editorial cu atât mai angajant și de durată cu cât în cazul lui Anton Golopenția a trebuit să facă stăruitoare cercetări de arhive, inclusiv în arhivele SRI, de unde a recuperat dosarul procesului ce i-a fost instrumentat tatălui ei.

Cea mai recentă restituire semnată de doamna Sanda Golopenția, împreună cu Ruxandra Guțu Pelazza, este Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950)* (Editura Albatros, 2004), care constituie primul tom dintre cele patru câte vor fi în final, al doilea urmând să conțină doar scrisorile către Ștefania Golopenția. Surprizele aduse de această arhivă epistolară sunt numeroase, între ele fiind de amintit amploarea sa, ea însumând vreo 200 de schimburi epistolare, dintre care primul volum a cuprins 63, apoi diversitatea corespondențelor, ce nu sunt, cum, poate, s-ar fi așteptat unii, doar sociologi și statisticieni, domenii în care s-a remarcat cu deosebire Anton Golopenția, ci și

eseiști (Emil Cioran, N. Argintescu-Amza, Vasile Băncilă), muzicologi (C. Brăiloiu, H. Brauner), etnologi (Petru Caraman), scriitori (Emanoil Bucuța).

O serie de scrisori ale lui Anton Golopenția sunt bogate în referințe privind anii săi de studii în Germania, ani în care se caută și se întreabă ce drum să apuce, ani în care îndoielile și zbuciumul se alungă în el „în voie și val-vârtej”, când așteaptă apariția certitudinilor sale, când face eforturi să-și „orânduiască în minte elementele aruncate de-a valma” până atunci, când se întreabă dacă să opteze pentru eseismul de tip Georg Simmel, pentru literatură sau pentru o catedră universitară.

În noiembrie 1933, opinia sa despre profesorii pe care-i audia era, cu unele excepții, nu prea favorabilă: „Cu excepția lui N. Hartmann, un cap sistematic remarcabil, toată lumea e ori plictisită de moarte (Sombart), ori prea supus intrată în teme ale vremii, dar nu ale lor (Spranger), ori lipsită de minimul de eros și de actorlâc de care are nevoie un om studios ca să exprime transmisibil idei (Vierkandt, Preuss). Cioran va spune lucrurilor mai brutal pe nume. Aproape că nici Hartmann n-are darurile oratorice ale lui Vianu”. Ca numai peste o lună să observe cu totul altceva: „La început răsfățat întru câtva și cam anarhic, n-am găsit destule genii la Universitate și n-am fost mulțumit nici chiar de primirea pe care mi-au făcut-o profesorii cărora m-am prezentat: Hartmann mi-a părut prea rezervat, Sombart uzat, Spranger stângaci și îmbătrânit înainte de vreme. Deși cel dintâi m-a ținut la el o jumătate de ceas deși nu-i fusesem recomandat de nimeni, celălalt mi-a pus la dispoziție biblioteca lui, cel din urmă m-a primit așa încât am fost rușinat de grija lui. Ziceam atunci că voi lucra acasă eu

și cu geniul meu. Cum m-am mai liniștit, am scăpat și de înfumurare. Văd că Nicolai Hartmann e un cap sistematic poate fără pereche, plin de grija realității concrete, pasionat de problematica vieții etice, de la care pot învăța cu carul, tot lucruri pe care le-am căutat. Lucruri, dacă nu scăpă-rătoare, cel puțin orânduite, se găsesc la mulți alții”. La capitolul acesta al primului contact cu profesorii germani este plină de culoare relatarea primirii la Heidegger a lui D.C. Amzăr, făcută de acesta. Tânărul, paralizat de timiditate și de teama că va fi primit protocolar, rece, constată că profesorul nu este nici chipeș și nici nu-l privește de sus: „M-am prezentat: magistrul, un tip de filosof à la Nae. Îl crezi mai mult negustor decât filosof – cu pantalonii scurți, cu o mustață mică, numai cât poate adăposti nasul, țigănos, scurt și de 40 de ani. Când l-am văzut intrând pe ușă nici nu bănuiam măcar că ăsta ar putea fi Heidegger”. Nae, din comparația de mai sus, este, firește, Nae Ionescu. Sunt, pentru Golopenția, ani ai asiduelor lecturi din opera filosofului N. Hartmann, a sociologului Georg Simmel, a filosofului și psihologului Ernst Gustav Preuss, a sociologului Alfred Vierkandt, a lui Eduard Spranger, ani când urmează cursurile unor profesori celebri, între ei Ludwig Klages, pe care îl consideră „un fel de Nae Ionescu monumental al celor de aici”. Toate acestea se desfășoară pe fondul național-socialismului german din ce în ce mai agresiv, care se simte peste tot, inclusiv în mediul academic: „Toți profesorii intră în sală salutând cu brațul ridicat. Când Spranger a citat cuvântul lui Hegel că vremurile lipsite de război sunt vremuri de marasm, toată sala enormă a pornit-o pe un frecat entuziast al podelelor (glasul de aici, al poporului). Recto-rul a spus în cuvântarea de înmatriculare... că «cine nu e naționalist (dintre germani) își are locul în închisoare; fiecare trebuie

să răzbată la socialismul hitlerist»”. Este momentul în care sunt puși la punct ere-ticii și dușmanii național-socialismului, Spengler, Thomas Mann ș.a., în care, într-o prelegere la Universitate, un italian a arătat cum totul începe de la Mussolini, l-a descris pe Duce și n-a avut de pomenit nici un tânăr. Deși aflat la studii în Germania, Golopenția scria că „trebuie mai ales atrasă atenția lumii de la noi asupra culturii, a stilului englez și anglo-saxon în genere. Un continent complet inexplorat de noi, *terra incognita*, în sensul cel mai propriu. Și totuși, ar trebui ca generația care va ieși de acum încolo în străinătate să se ducă cu deosebire în Anglia. Numai acolo și în Rusia avem noi ce învăța, cu adevărat de folos pentru epoca în care intrăm”.

Dar cea mai dramatică pagină din acest volum este scrisoarea-testament, zguduitoră scrisoare adresată de Golopenția, din închisoare, lui Miron Constantinescu, fostul coleg de cercetări sociologice, care era, în 1950, membru în Biroul Politic al PMR, președintele Comisiei de Stat a Planificării. „Gândul la Dv.”, scrie Golopenția, „era raza de nădejde care îmi îngăduia să mai suport viața”. Nu se știe dacă scrisoarea i-a parvenit adresantului, cert fiind că Golopenția se va stinge din viață în închisoarea Jilava, la 9 septembrie 1951.

Unul dintre schimburile epistolare cele mai substanțiale și mai ample este cel cu Petru Comarnescu. Contrar spuselor acestuia în prima scrisoare către Anton Golopenția, că între ei există „mai ales treburi practice... decât o comunicare intelectuală”, aproape întregul set de scrisori dintre ei (65) tocmai acest din urmă aspect îl ilustrează. Cei doi sunt uniți, cum scrie Sanda Golopenția, „de setea de înțelegere cuprinzătoare și nuanțată a culturii, încredere în «prezența binelui pe pământ»... vocația echilibrului și o salubă, vizionară

modestie în tot ce scriu, precum și căldura sensibilă cu care știu să-și înfrumusețeze viața prin lectură și contemplare”. Petru Comarnescu nu-și laudă prietenul doar în aceste epistole, ci își declară prețuirea pentru el și în presa vremii, ca în acel cald articol pe care l-a publicat, în 1933, în *Rampa*, în anul când Golopenția pleca la studii în Germania, tânărul foarte studios apărându-i lui Comarnescu ca ocupând un loc „aproape unic” în cadrul generației sale, un tânăr care „posedă o duioșie și o luciditate de mare înțelept, știind de minune să alterneze construcția și iubirea de neam cu grija de propășire și să le îmbine într-o mărinimoasă viziune”. Dintre reprezentanții Școlii de cercetare de la București, Comarnescu s-a simțit constant mai apropiat de Golopenția și mai puțin, dacă nu chiar deloc, de Mircea Vulcănescu, al cărui țărănism „idealizant, cu pretenții de realism sociologic”, îl supăra (cum nota în 1947, în jurnalul său).

Pe Golopenția și Comarnescu îi unea chiar pasiunea comună pentru literatură și artă, acesta apreciind la sociolog că este, probabil, singurul dintre prietenii săi care „vorbește atât limba artei, cât și cea a sociologiei”. Golopenția este fondatorul, la Fundațiile Regale, al premiilor tinerilor scriitori, iar Comarnescu, după ce, în ianuarie 1934, scrie că a reflectat mult, că a șovăit dacă să voteze sau nu pentru premiera cărții *Nu* a lui Eugen Ionescu, în final a votat, împotriva raționaliștilor Tudor Vianu și Șerban Cioculescu, pentru premieră, explicându-și și în scris, în *Vremea*, în articolul „De ce am votat pentru *Nu* al dlui Eugen Ionescu”. Să amintim totodată că, în Germania, Golopenția a citit cu asiduitate și beletristică și le-a recomandat prietenilor din țară să citească și ei măcar primul volum din ciclul lui Maurice Barrès, *Roman de l'Energie nationale, Les Déracinés*.

Scrisorile dintre anii 1933 și 1940 ale lui Petru Comarnescu dau expresie, mai tot timpul, dezgustului autorului lor „de a mai face ceva, de a mai spera ceva, de a mai crede în ceva”, dezamăgirii de generația sa, care, în urma unor diferende de ideologie politică, s-a răvășit, nemulțumirilor sale față de mediul în care trăiește, ce a devenit „și mai josnic și mai anihilator”. Epistolierul se teme permanent să nu se rateze, să nu se *comodizeze*, să nu se *burghezească*. Dornic să știe cât mai mult, preferă „diletantismul universal unei specializări universale”. Cel care își acuză slăbiciunea și profesează inutilitatea efortului era, totodată, stăpânit de nesațul de a călători, călătoriile fiind pentru el „singurele momente de fericire”, de a vedea, în Germania sau în Italia, muzee, catedrale, domuri, opere celebre. La stările depresive mărturisite mereu au contribuit, în mod cert, căsătoria nefericită cu Gina Manolescu-Strunga și campania de defăimare dusă împotriva lui de ziarul *Credința*. Marcat de atâtea tare, ale mediului și ale unor colegi, de nefericirile conjugale, Comarnescu și Golopenția au văzut, unul în celălalt, unul dintre „puținele puncte de reazim”.

O corespondență așa de vastă, cu participanți de formații atât de diferite, i-a cerut doamnei Sanda Golopenția o deplină familiarizare cu epoca și personalitățile ei, cu mișcarea de idei, în primul rând cu Școala lui D. Gusti. Notele nu sunt comode înșirări de date bibliografice, ci răspund la o problemă, la fapte, întâmplări, la chestiuni mai obscure, sunt note foarte bogate la unele seturi de scrisori, cele de la schimbul epistolar Golopenția-Comarnescu însumând 40 de pagini culese cu corp mic de literă.

Fiind înștiințați că următoarele volume vor cuprinde schimbul de scrisori cu D. Gusti, George-Emil Papahagi, Mihai Pop, H.H. Stahl, T. Vianu, Al. Dima,

M. Eliade, Tr. Herseni, Ion Ionică, C. Noica, P.V. Ștefănuță, Mircea Vulcănescu, avem motive temeinice să așteptăm tipărirea întregii arhive.

Text apărut în *România literară* (2004, nr. 8), cu titlul dat de redacție, „Restituiri”.

Iordan Datcu

Interviuri cu Paul H. Stahl
Paris-București, Sociétés
européennes, 2005 (133 p.)

Volumul reunește șase interviuri cu Paul H. Stahl, realizate în anul 2003, ce sunt prezentate atât în limba română, cât și în limba franceză. Lucrarea are un public foarte bine definit: instituțiile de cercetare și de învățământ. Interviurile tratează teme precum: sângele, consangvinitatea și structura socială, moștenirea științifică a Școlii sociologice de la București inițiate de Dimitrie Gusti, cercetarea socială românească din perioada regimului comunist, muzee și colecții etnografice din România comunistă, descoperirea meșterilor țărani din România înainte și după 1989.

Lucrarea este captivantă prin bogăția și ineditul informațiilor despre propria persoană și despre oamenii cu care Paul H. Stahl a lucrat și pe care i-a îndrăgit. Paul H. Stahl pomenește de primul său contact cu terenul în 1931, pe vremea când avea doar 6 ani. Patru ani mai târziu, merge în satul Șanț (județul Bistrița-Năsăud) împreună cu profesorul Dimitrie Gusti și cu tatăl său, Henri H. Stahl: „Treceam prin sate și erau organizate primiri speciale pentru «ministrul» Gusti” (p. 28). În 1969, se stabilește în Franța unde este primit foarte călduros de Fernand Braudel, care-i oferă un post de profesor

universitar. De asemenea, este invitat de Lévi-Strauss, directorul Laboratorului de antropologie socială, să devină membru al acestui laborator. Paul H. Stahl nu amintește decât în treacăt greutățile prin care a trecut și cât de mult a muncit până să ajungă la recunoașterea internațională: „Eram bolnav, ajunseseam ca la cei 1,80 metri ai mei să am doar 52 de kilograme. De spaimă, de foame, de durerea despărțirii de țară” (p. 72). Modest, recunoaște că a avut șansa de a întâlni oameni deosebiți: „Am avut norocul acesta, să fiu aproape de Iorga, de Gusti, de I.D. Ștefănescu. Ajungând în Franța, iar am ajuns în apropierea celor mai buni, a lui Braudel, a lui Lévi-Strauss. Sigur că m-am ostenit și am vrut să învăț carte, dar trebuie și puțin noroc” (p. 68).

Întrebat fiind despre profesorii ce l-au ajutat să pornească pe drumul științei, Paul H. Stahl își amintește că, în anul 1932, „pe vremea în care nu știam încă bine să scriu și să citesc”, a mers pe „teren” împreună cu tatăl său și cu Traian Brăiloiu și ceea ce l-a impresionat foarte mult la aceștia era „ușurința cu care luau contact cu oamenii” (p. 61). În 1939, ajunge la Făgăraș, prilej cu care îl cunoaște pe Ion Chelcea: „L-am văzut atunci și pe Chelcea, lucrând și el cu o ușurință de necrezut, uimitoare mai ales pentru că lucra în lumea țiganilor. Era întotdeauna binedispus, purta un pantalon strâmt pe el, ca niște țătari” (p. 61). La facultate l-a avut ca profesor și pe D. Gusti, care „strânsese în mintea lui o întreagă bibliotecă. Îți scotea autorii ca de pe fișe, autorul cutare, lucrarea cutare, tot ce vrei și mai știa și detalii din viața fiecăruia”. Referitor la munca de teren, care era esențială în opinia lui Gusti, Paul H. Stahl remarcă: „Curios este că el n-a scris nici o carte bazată pe materiale de teren [...]. Gusti știa să-i pună pe ceilalți să lucreze, dar nu a fost un om de teren” (p. 62).